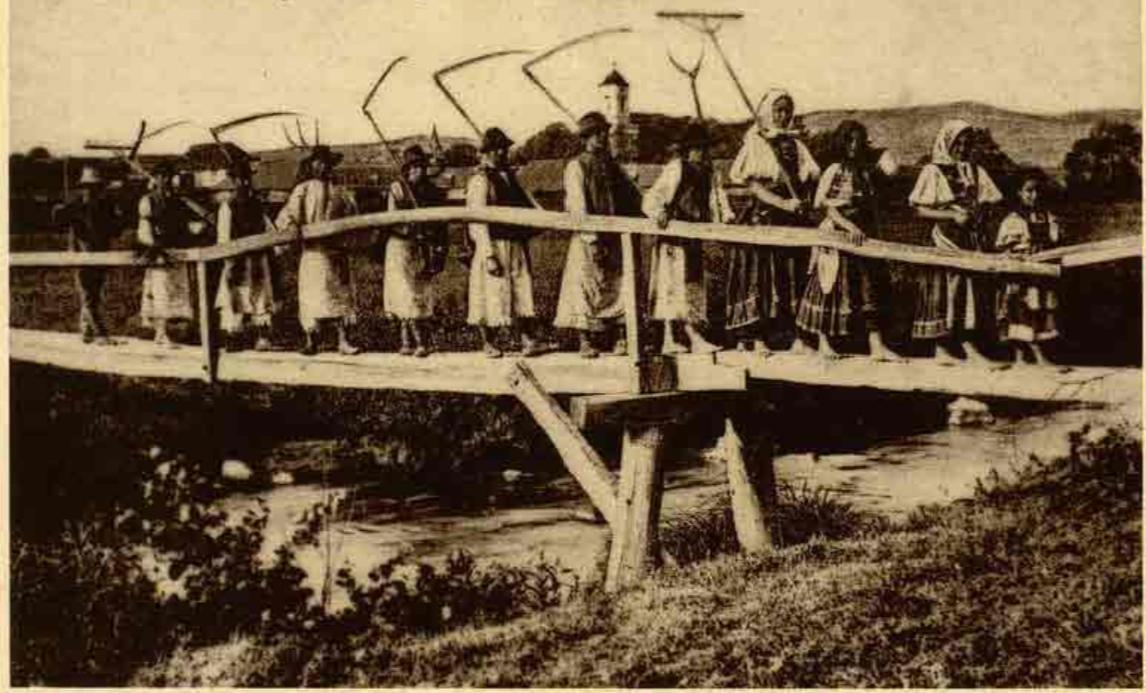

Slovenský národopis

1-2
38-1990

Návrat zo žatvy vo Veľkej Slatine. - (Zvolenská stol.)

Na obálke: 1. strana: Návrat zo žatvy. Prvá pol. 20. stor., Zvolenská Slatina, okr, Zvolen. Foto P. Socháň

4. strana: Pozvánky na zábavy v Pezinku. K článku K. Popelkovej: Spoločenské príležitosti stretávania sa obyvateľov malého mesta v medzivojnovom období. Foto H. Bakaljarová

Na príprave čísla spolupracovali PhDr. Gabriela Kiliánová a PhDr. Peter Salner, CSc.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA
Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosálová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

Slovenský národopis

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

VEDA

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

BRATISLAVA

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vyniechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

- K FUNKCII SPOLOČENSKÝCH SKUPÍN PRI FORMOVANÍ SPOLOČENSKÉHO VEDOMIA A SPÔSOBU ŽIVOTA – HISTORICKÉ A ETNO-KULTÚRNE ASPEKTY
- Filová, Božena: O etnografickom výskume spoločenských skupín 8
- Sirovátká, Oldřich: Skupina, líd a národ v koncepcii folklóru 13
- Jakubíková, Kornélia: Pohlavná a veková diferenciácia v svadobných običajach na Slovensku 19
- Nikolicová, Desanka: Autorita a socializácia jednotlivca v rodine 29
- Radošanovičová, Miljana: Problematika socializácie v srbskej etnografii 19. a prvej polovice 20. storočia 35
- Ratica, Dušan: Miesto starých ľudí v rodinnom aspoločenskom živote slovenskej dediny 39
- Onderčaninová, Andrea: Spoločenské kontakty starých ľudí v súčasnosti 45
- Beneš, Bohuslav: K vlivu tradície na vznik a formovanie skupín v dětských folklórnych souborech 51
- Profantová, Zuzana: Generácia ako determinanta vtransmisii a tradícii folklórneho žánru 55
- Slavkovský, Peter: Sezónni rôbotníci ako sociálna skupina 65
- Kaňavský, Michal: Spoločenský pôvod remeselníckych učňov a zmluvné vzťahy v rokoch 1889–1938 vo vybraných oblastiach Slovenska 71
- Čukán, Jaroslav: Funkcie podporného spolku v baníckej obci 83
- Kardosová, Monika: Živnostníci ako profesionálna skupina a ich význam pre spoločenský život mesta v medzivojnovom období 91
- Darulová, Jolana: Odraz sociálnych skupín v ľudovej próze 99
- Habovičiak, Anton: Tajný jazyk hornooravských predavačov plátна ako prejav ich skupinovej odlišnosti 103
- Bandíč, Dušan: K výskumu hodnotových orientácií vedeckej ustanovizne ako špecifickej spoločenskej skupiny 111
- Frolc, Václav: Mikrostruktura tradičného lokálneho spoločenství v Čechách a na Morave v 19. storočí 117
- Kovačevičová, Soňa: Spolkový život v Liptovskom Mikuláši v rokoch 1830–1945 135
- Langer, Jiří: Význam sociálneho prostredia pre kultúrne diferenciácie v sidelnom vývoji 150
- Podoba, Juraj: Odraz sociálnej štruktúry na vý-

- voji stavebnej kultúry a bývania na slovenskom viereku 160
- Štibrányiová, Tatiana: K problematike teritoriálnych skupín (na príklade kopaničiarskej obce Valaská Belá) 167
- Mérová, Margita: Veková a sociálna diferenciácia lokálneho spoločenstva (na príklade tanečného života) 173
- Kandert, Josef: Funkce tzv. lepších rodin ve vytváření hodnotových systémů středoslovenské vesnice 181
- Škovierová, Zita: Súčasné funkcie susedských skupín 184
- Paríková, Magdaléna: Miesto a funkcie služobníctva v lokálnom spoločenstve 191
- Chorváthová, Lubica: K otázke vplyvu cirkevného života na formovanie záujmových skupín lokálneho spoločenstva Slovenska v prvej polovici 20. storočia 194
- Popelková, Katarína: Spoločenské príležitosti stretnávania sa obyvateľov malého mesta v medzivojnovom období 199
- Beňušková, Zuzana: Profesia pôrodných báb v kultúrnohistorickom kontexte 205
- Falťanová, Lubica: Družstevný obchod a lokálna spoločnosť 215
- Sulitka, Andrej: K diferenciácii folklórnych tradícií zanikajúceho lokálneho spoločenstva v národnostne zmiešanej oblasti 224
- Michajlova, Kata: Potulní speváci-žobráci ako sociálna skupina a ich funkcie v spoločnosti 230
- Kiliánová, Gabriela: Žobráci ako spoločenská skupina a jej vzťahy k lokálnemu spoločenstvu 237
- Luther, Daniel: Bratislavské korzo v minulosti 247
- Vánovičová, Zora: K spoločenskej funkcií folklórnych humoristických postáv v meste 253
- Svecová, Soňa: Funkcia spoločenského vedomia v utváraní a existencii etnografických skupín Slovenska 257
- Marušiaková, Jelena: Malé etnické skupiny – pokus o vnútornú klasifikáciu 262
- Dubayová, Mária: K problematike vzťahov cigánskej lokálnej a cigánskej etnickej skupiny 274
- Mann, Arne B.: Výber manželského partnera u Cigánov-Rómov na Spiši 278
- Salner, Peter: Na margo kolokvia 285
- DISKUSIA
- Leščák, Milan: Etnofilm Čadca – poznámky retrospektívne 287
- Urban, Marian: Filmy o ľudovej kultúre a Etnofilm Čadca 292

Luther, Daniel: Vedecký film a videozážnam na Etnofilme Čadca	294
Lužica, René: Etnofilm a televízne programy o ľudo-vej kultúre	295
Diskusia na voľnej tribúne Etnofilmu Čadca 1988	298
Záverečný protokol	300
ROZHĽADY	
Za Emou Markovou (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Pozdrav k jubileu Sone Švecovej (Marta Botíková)	304
K životnému jubileu M. Kaspera (Milan Leščák)	305
Konferencia „Desať rokov inštitucionálneho národopisného výskumu južného Gemera“ (Jozef Liszka)	306
IX. medzinárodné sympózium Ethnographia Pannonica (Juraj Podoba)	306
VIII. medzinárodná konferencia folkloristov v Bulharsku (Hana Hlôšková)	307
Od detskej knihy k bádaniu o rozprávkach (Viera Gašparíková)	308
RECENZIE A REFERÁTY	
Holý, D.: Zpěvní jednotky lidové písni (Soňa Burlásová)	310
Štefanovičová, T.: Osudy starých Slovanov (Monika Kardošová)	311
Dejiny literárnej komparatistiky socialistických krajín (Zuzana Profantová)	311
Norwegische und Isländische Volksmärchen (Gabriela Kiliánová)	312
Nešťastné peniaze (Gabriela Kiliánová)	313
Todorov, D.: Blgarskata etnografia (Peter Slavkovský)	314
Takács, B.: Bibliai jelképek (Olga Danglová)	315
Gömöri Néprajza 1–20 (Jozef Liszka)	316
P. Zelenák: Socializácia živností na Slovensku (Jaroslav Čukan)	318
G. V. Starovojskova: Etničeskaja gruppa v sovremennom sovetskem gorode (Zuzana Profantová)	319
СОДЕРЖАНИЕ	
К ФУНКЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ГРУПП В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ И БЫТА – ИСТОРИЧЕСКИЕ И ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ	
Филова, Божена: Об этнографическом исследовании общественных групп	8
Сироватка, Олдржих: Группа, народ и нация в концепции фольклора	13
Якубикова, Корнелия: Половая и возрастная дифференциация в свадебных обычаях в Словакии	19
Николич, Десанка: Авторитет и социализация лица в семье	29
Радованович, Миляна: Социализация в сербской этнографии 19-го и первой половины 20-го	
веков	35
Ратица, Душан: Место старых людей в семейной и общественной жизни словацкой деревни	39
Ондерчанинова, Андреа: Общественные контакты старых людей в настоящее время	45
Бенеш, Богуслав: Влияние традиций на возникновение и формирование групп в детских фольклорных ансамблях	51
Профантова, Зузана: Поколение как детерминант в трансмиссии и традиции фольклорного жанра	55
Славковски, Петер: Сезонные рабочие как социальная группа	65
Калявски, Михал: Общественное происхождение ремесленных учеников и договорные отношения в избранных областях Словакии в течение 1889–1938 лет	71
Чукар, Ярослав: Функции подсобного общества в обществе шахтеров	83
Кардошова, Моника: Ремесленники в качестве профессиональной группы и их значение для общественной жизни города в межвоенный период	91
Даруловая, Йолана: Отражение социальных групп в народной прозе	99
Хабовшиак, Антон: Секретный язык продавцов полотна из верхней Оравы как проявление их группового отличия	103
Бандич, Душан: К исследованию ценностных ориентаций научного учреждения в качестве специфичной общественной группы	111
Фролец, Вацлав: Микроструктура традиционного местного общества в Чехии и в Моравии в 19-ом веке	117
Ковачевичова, Соня: Жизнь общества в г. Липтовски Мikuлаш в течение 1830–1945 гг.	135
Лангер, Йиржи: Значение социальной среды для культурной дифференциации в развитии поселения	150
Подоба, Юрай: Отражение социальной структуры в развитии строительной культуры и жилища в словацкой деревне	160
Мериова, Маргита: Возрастная и социальная дифференциация местного общества (на примере танцевальной жизни)	167
Штибраницова, Татьяна: К проблематике территориальных групп (на примере хутора Валаска Бела)	173
Кандерт, Йосеф: Функции так наз. лучших семей в создании ценностных систем среднесловацкой деревни	181
Шковицрова, Зита: Современные функции соседских групп	184
Парикова, Магдалена: Место и функции прислуг в локальном обществе	191
Хорватова, Любица: К вопросу влияния церковной жизни на формирование самодеятельных групп локального общества Словакии в первой половине 20-го века	194
Попелкова, Катарина: Общественные случаи	

встречи жителей небольшого города в межвоенный период	199
Бенюшкова, Зузана: Профессия повивальных бабок в культурно-историческом контексте	205
Фалтинова, Любица: Кооперативная торговля и местное общество	215
Сули тка, Андрей: К дифференциации фольклорных традиций отмирающего местного общества в национально смешанной области	224
Михайлова, Катя: Бродячие певцы-нищие как социальная группа и их функции в обществе	230
Килиanova, Габриела: Нищие как социальная группа и их отношения к местному обществу	237
Лутер, Даниел: Братиславское „корзо“ в прошлом	247
Вановичова, Зора: К общественной функции фольклорных юмористических лиц в городе	253
Швецова, Соня: Функция общественного сознания в создании и существовании этнографических групп в Словакии	257
Марушиакова, Елена: Маленькие этнические группы – попытка к внутренней классификации	262
Дубайова, Мария: К проблематике отношений цыганской местной и цыганской этнической групп	274
Майн, Арне Б.: Выбор супруга у Цыган-Рома в регионе Спиш	278
Салнер, Петер: После колоквия	285
ДИСКУССИЯ	
Лещак, Милан: Этнофильм Чадца – замечания к ретроспективе	287
Урбан, Мариан: Фильмы о народной культуре и Этнофильм Чадца	292
Лутер, Даниел: Научный фильм и видеозапись на Этнофильме Чадца	294
Лужица, Ренé: Этнофильм и телевизионные программы о народной культуре	295
Дискуссия в свободной трибуне Этнофильма Чадца 1988	298
Заключительный протокол совещания жюри Этнофильма Чадца 1988	300
ОБЗОРЫ	
За Эмой Марковой (Ярмила Паличкова-Паткова)	302
Привет к юбилею Сони Швецовой (Марта Ботикова)	304
К жизненному юбилею М. Каспера (Милан Лещак)	305
Конференция „Десять лет институционального этнографического исследования южного Гемера“ (Йозеф Лиска)	306
IX-ый международный симпозиум Ethnographia Panponica (Юрай Подоба)	306
VIII. международная конференция фольклористов в Болгарии (Хана Хлопкова)	307
От детской книги к исследованию сказок (Вера Гашпарикова)	308
РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ	

INHALT

ZUR FUNKTION DER SOZIALEN GRUPPEN BEI DER FORMIERUNG DES GESELLSCHAFTLICHEN BEWUSSTSEINS UND DER LEBENSWEISE – HISTORISCHE UND ETHNOKULTURELLE ASPEKTE	
Filová, Božena: Über die ethnographischen Erforschung der gesellschaftlichen Gruppen	8
Sirovátká, Oldřich: Die Gruppe, das Volk und die Nation in der Konzeption der Folklore	13
Jakubíková, Kornélia: Die Geschlechts- und Altersdifferenziation in den Hochzeitsbräuchen in der Slowakei	19
Nikolić, Desanka: Die Autorität und Sozialisation des Individuums in der Familie	29
Radošanović, Miljana: Die Sozialisation in der serbischen Ethnographie des 19. und der ersten Hälfte des 20. Jhd	35
Ratica, Dušan: Der Platz der alten Menschen in dem Familien- und Gesellschaftsleben des slowakischen Dorfes	39
Onderčaninová, Andrea: Die gesellschaftlichen Kontakte der alten Menschen in der Gegenwart	45
Beneš, Bohuslav: Der Einfluss der Tradition auf die Entstehung und Formung der Gruppen in Kinderfolkloreensembles	51
Profantová, Zuzana: Generation als eine Determinante in der Transmission und Tradition eines Folkloregenres	55
Slavkovský, Peter: Die Saisonarbeiter als soziale Gruppe	65
Kaňavský, Michal: Die gesellschaftliche Herkunft der Handwerkerlehrlinge und die Lehrvertragsbedingungen in den J. 1889–1938	71
Cukán, Jaroslav: Die Bedeutung des Unterstützungsvereins in einer Bergarbeitergemeinde	83
Kardošová, Monika: Die Gewerbetreibenden als professionelle Gruppe und ihre Bedeutung für das Gesellschaftsleben der Stadt in der Zwischenkriegszeit	91
Darulová, Jolana: Der Reflex der sozialen Gruppen in der Volksprosa	99
Habovštíak, Anton: Über die „Leinwandhändlersprache“ im oberen Orava-Gebiet	103
Bandić, Dušan: Zur Forschung der Wertorientierung eines wissenschaftlichen Instituts als einer spezifischen sozialen Gruppe	111
Frolec, Václav: Die Mikrostruktur der traditionellen lokalen Gemeinschaft in Böhmen und in Mähren im 19. Jhd	117
Kovačevičová, Soňa: Das Gesellschaftsleben in der Stadt Liptovský Mikuláš in den J. 1830–1945	135
Langer, Jiří: Die Bedeutung der sozialen Umwelt für die kulturelle Differenzierung in der Siedlungsentwicklung	150
Podoba, Juraj: Der Reflex der sozialen Struktur in der Entwicklung der Baukultur und Wohnweise in der slowakischen Provinz	160
Štibrányiová, Tatiana: Zur Problematik der terri-	

torialen Gruppen	167
Méryová, Margita: Die alters- und soziale Differenziation in lokaler Gemeinschaft	173
Kandert, Josef: Die Funktion der sog. besseren Familien in der Schaffung der Wertesysteme im mittelslowakischen Dorf	181
Škovierová, Zita: Gegenwärtigen Funktionen der Nachbarsgruppen	184
Paríková, Magdaléna: Die Stellung und Funktionen der Dienerschaft in der lokalen Gemeinschaft	191
Chorváthová, Lubica: Zur Frage des Einflusses des kirchlichen Lebens auf die Formung von Interessengruppen der Lokalgemeinschaft in der Slowakei in der 1. Hälfte des 20. Jahrhundert	194
Popelková, Katarína: Gesellschaftliche Anlässe und Gelegenheiten bei denen sich die Bewohner einer Kleinstadt in der Zwischenkriegszeit trafen	199
Beňušková, Zuzana: Der Hebammeberuf im kulturhistorischen Kontext	205
Falťanová, Lubica: Die Genossenschaftliche Handel und die lokale Gesellschaft	215
Sulitka, Andrej: Zur Differenzierung der Folkloretradition einer untergehenden Lokalgemeinschaft in einer national Gemischten Region	224
Michajlová, Kata: Die Wandernden Sänger-Bettler als soziale Gruppe und ihre Funktionen in der Gesellschaft	230
Kiliánová, Gabriela: Bettler als eine soziale Gruppe und ihre Beziehungen zur lokalen Gemeinschaft	237
Luther, Daniel: Der Korso in Bratislava	247
Vanovičová, Zora: Folklorezyklen über humoristische Gestalten in der Stadt	253
Švecová, Soňa: Funktion des gesellschaftlichen Bewusstseins in der Formierung und Existenz der ethnographischen Gruppen in der Slowakei	257
Marušiaková, Jelena: Kleine ethnische Gruppen – ein Versuch um Klassifikation	262
Dubayová, Mária: Zur Problematik der Beziehungen der lokalen und ethnischen Zigeunergruppe	274
Mann, Arne B.: Die Ehepartnerwahl bei den Zigeuner-Romas in der Region Zips	278
Sainer, Peter: Am Rande des Kolokviums	285
DISKUSSION	
Leščák, Milan: Etnofilm Čadca – Anmerkungen zur Retrospektive	287
Luther, Daniel: Die wissenschaftliche Film und Videoaufnahme in Etnofilm Čadca	292
Lužica, René: Etnofilm und die Fernsehprogramme über die Volkskultur	295
Diskussion auf der Freien Tribune des Ethnofilms Čadca 1988	298
Schlussprotokol aus dem Filmwettbewerb Ethnofilm Čadca 1988	300
RUNDSCHAU	
Nachruf für Ema Marková (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Jubiläumsgruss für Soňa Švecová (Marta Botíková)	304
Jubiläum von M. Kasper (Milan Leščák)	305
Konferenz „Zehn Jahre der institutionellen volkskundlichen Forschung in Südgerm.“ (Jozef Liszka)	306
IX. Internationales Symposium Ethnographia Pannonica (Juraj Podoba)	306
VIII. Internationale Konferenz der Folkloristen in Bulgarien (Hana Hlôšková)	307
Vom Kinderbuch zur Märchenforschung (Viera Gašparíková)	308
BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE	
CONTENTS	
TO THE FUNCTION OF SOCIAL GROUPS IN SHAPING THE SOCIAL CONSCIOUSNESS AND THE WAY OF LIFE – HISTORICAL AND ETHNOCULTURAL ASPECTS	
Filová, Božena: On ethnographical research of social groups	8
Sirovátká, Oldřich: The group, the people and the nation in the conception of folklore	13
Jakubíková, Kornélia: Sexual and age differentiation in the wedding customs in Slovakia	19
Nikolić, Desanka: Authority and socialization of the individual in family	29
Radošanović, Miljana: Socialization in Serbian ethnography of 19th and the first half of 20th century	35
Ratica, Dušan: The role of old people in the family and in social life of the Slovak village	39
Onderčaninová, Andrea: Social contacts of old people at the present time	45
Beneš, Bohuslav: The influence of the tradition on the rise and shaping of groups in the children's folklore	51
Profantová, Zuzana: Generation as a determinant in the transmission and tradition of folklore genre	55
Slavkovský, Peter: Seasonal workers as a social group	65
Kaťavský, Michal: The social origin of artisan's apprentices and the contractual relationships in the chosen regions of Slovakia within the years 1889–1938	71
Cukán, Jaroslav: The function of a subsidiary association in mining village	83
Kardošová, Monika: Craftsmen as a professional group and their significance for the social life in town in the interwar period	91
Darulová, Jolana: The reflection of social groups in folk prose	99
Habovštík, Anton: The secret language of upper-Oravian linen-dealers as the expression of their group distinction	103
Bandić, Dušan: To the study of value orientation of a scientific institution as a specific social group	111
Frolec, Václav: Microstructure of the traditional local community in Bohemia and Moravia in the 19th century	117
Kovačevičová, Soňa: The life of associations in Liptovský Mikuláš within the years 1830–1945	135

Langer, Jiří: The significance of social environment for the cultural differentiation in the development of settlement	150
Podoba, Juraj: The reflection of social structure in the development of building culture and dwelling in the Slovak villages	160
Méryová, Margita: The age and social differentiation of the local community (based on the example of dancing life)	167
Štibrányiová, Tatiana: To the problems of the territory groups (on the example of a new-ground settlement Valaská Belá)	173
Kandert, Josef: The function of the so-called better families in creating the value systems in the village of central Slovakia	181
Škovierová, Zita: The present-day functions of neighbour groups	184
Paríkovičová, Magdaléna: The position and function of servants in local community	191
Chorváthová, Ľubica: To the question of influence of the religious life on shaping the interest groups of the local community of Slovakia in the first half of 20th century	194
Popeľková, Katarína: Social occasions of meeting the inhabitants in a small town in the inter-war period	199
Beňušková, Zuzana: The profession of midwives in the cultural and historical context	205
Fal'ánová, Lubica: The cooperative trade and local community	215
Sulitka, Andrej: To the differentiation of folklore traditions of the extinguishing local community in the region with mixed nationalities	224
Michajlova, Kafa: Itinerant singers-beggars as a social group and their function in society	230
Kiliánová, Gabriela: Beggars as a social group and their relations to the local community	237
Luther, Daniel: The Bratislava promenade in the past	247
Vanovičová, Zora: To the social function of folklore characters in the town	253
Švecová, Soňa: The function of social consciousness in the shaping and existence of ethnographical groups in Slovakia	257
Marušiaková, Jelena: Small ethnic groups – an attempt at the internal classification	262
Dubayová, Mária: To the problems of the relations between the gipsy local and the gipsy ethnic group	274
Mann, Arne, B.: Choice of marital partner in Gipsies-Roma in the region of Spiš	278
Salner, Peter: Remarks on Colloquy	285
DISCUSSION	
Leščák, Milan: Ethnofilm Čadca – Retrospective Remarks	287
Urban, Milan: Films about Folk Cultur and Ethnofilm Čadca	292
Luther Daniel: Scientific film and Video-record on the Ethnofilm Čadca	294
Lužica, René: Ethnofilm and television programmes about folk cultur	295
Discussion on free tribune of Ethnofilm Čadca 1988	298
The final protocol from the session of the Jury of Ethnofilm Čadca 1988	300
REVIEWS	
After Ema Marková (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Salution to the anniversary of Soňa Švecová (Marta Botíková)	304
To the anniversary of M. Kasper (Milan Lesčák)	305
The Conference entitled "Ten years of the institutional ethnographic research of south Gemer region (Jozef Liszka)	306
The IXth International Symposium of Ethnographia Pannonica (Juraj Podoba)	306
The VIIth International Conference of folklorists in Bulgaria (Hana Hlôšková)	307
From children's books to the investigation of fairy-tales (Viera Gašparíková)	308
BOOKREVIEWS AND REPORTS	

FUNKCIE SPOLOČENSKÝCH SKUPÍN PRI FORMOVANÍ SPOLOČENSKÉHO VEDOMIA A SPÔSOBU ŽIVOTA

– HISTORICKÉ A ETNOKULTÚRNE ASPEKTY

V dvojčísle 1–2/1990 časopisu Slovenský národopis sprístupňujeme súbor príspevkov, orientovaných na spoznávanie funkcií spoločenských skupín pri formovaní spoločenského vedomia a spôsobu života, a to z historických a etnokultúrnych aspektov bázania. Väčšina príspevkov odznela na vedeckom kolokviu, venovanom tejto výskumnnej úlohe (Piešťany, 29. V. – 1. VI. 1989) a zachováva si i v publikačnom spracovaní charakter potrebný pre spoločné kolokviálne overovanie a precizovanie poznatkov. Niektoré príspevky vznikli dodatočne na objednávku redakcie (D. Nikoličová, M. Radovanovičová, D. Bandič, A. Habovštiak, J. Marušiaková).

Kolokvium nadviazalo na cyklus pracovných stretnutí a seminárov Národopisného ústavu SAV k danej problematike. Znamenalo prvú etapu jej zmapovania z hľadiska poznávacích cieľov etnografickej a folkloristickej vedy. Takýto cieľ si kladie i dvojčíslo, ktorým výsledky riešenia sprístupňujeme. Novembrový prudký zvrat spoločenských pomerov v našej vlasti, otvárajúci pozitívne predpoklady pre reálne uplatnenie demokracie v živote jednotlivca a celej spoločnosti, znamená i pre etnografiu a folkloristiku rozšírený priestor uplatnenia jej poznatkov. Znamená pre ňu výzvu pravdivými analýzami spoločenskej skutočnosti z hľadiska jej historických a etnokultúrnych determinácií prispievať k jej hlbšiemu poznávaniu a najmä zdokonalovaniu. Redakcia časopisu Slovenský národopis víta a prijíma túto výzvu. Je presvedčená, že i súbor príspevkov nášho dvojčísla – pripravených ešte pred novembrovými udalosťami 1989 – naznačuje, že etnografia a folkloristika u nás má pre pravdivé a nezužované vedecké zhodnocovanie vývinu spoločnosti vlastné pozitívne skúsenosti a východiská s cieľom humanizovať ju, ktoré sa v našom časopise odrážalo už v predchádzajúcom období.

REDAKCIÁ

PROFESIA PÔRODNÝCH BÁB V KULTÚRNOHISTORICKOM KONTEXTE

ZUZANA BEŇUŠKOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Doterajší národopisný výskum obyčají pri narodení dieťaťa priniesol pomerne rozsiahly materiál z rôznych oblastí Slovenska. Väčšina sa však ohraňuje na ich chronologický popis. Skúmanie jednotlivých problémových okruhov je vcelku ojediné, komplexnejšia analytická práca monografického charakteru o obyčajach pri narodení v slovenskom národopise chýba.¹ Pri hlbšom výskume sa preto vynára viacero nezodpovedaných otázok, ktorými sa žiada osvetliť niektoré všeobecne rozšírené kultúrnohistorické javy. Ide najmä o javy čiastočne inštitucionalizované, vzájomne sa prelínajúce s voľne vznikajúcou vrstvou tradičných obyčajov. Ich výskum sa pohybuje na hranici dvoch alebo viacerých vedných disciplín a ich objasnenie poskytuje platformu pre pochopenie fungovania a vývinu celého radu dobových vzťahov, väzieb a súvislostí, do ktorých sa obvyklými metódami terénneho výskumu len ľahko preniká.

Jedným z nerozlúsknutých orieškov opradenných otáznikmi sa ukázala byť osobnosť a neskôr už i profesia pôrodnej baby, vystupujúca do popredia v rozličných situáciách takmer v celom obyčajovom komplexe pri zrode človeka, ale i v jeho ďalšom živote. Ide o profesiu, ktorá sa na našom území dlho reprodukovala priamo v ľudovom prostredí, a ktorej profesionálne povinnosti presiahli do sféry obyčajových úkonov a spoločenského života dediny vôbec. Z národopisného hľadiska je zaujímavé najmä jej účinkovanie pri obradoch a vykonávanie obyčajových úkonov, ktoré boli v jej kompetencii nielen po stránke manifestnej, ale i latentnej, pretože predstavovala súbor ľudových vedomostí uplatňujúcich sa pri rozličných situáciách, viažúcich sa k narodeniu

človeka. Z charakteru jej práce vyplývalo jej špecifické postavenie v spoločenstve.

V priebehu 20. storočia nastali v profesionálnej náplni i sociálnej roli pôrodnych báb zmeny, ktoré boli dôsledkom pomerne dlhého vývinu. V posledných troch desaťročiach v podstate tradičná profesia pôrodnej baby zanikla, pre národopis sú zaujímavé len niektoré dožívajúce prvky z jej bývalej spoločenskej činnosti.

Dozrel teda čas na pokus o rekapituláciu informácií a poznatkov o tejto profesii. Základ nášho príspevku tvorí materiál z rôznych lokalít Slovenska nachádzajúci sa v archívoch, národopisných monografiách a jednotlivých článkoch. Približuje stav z 1. polovice tohto storočia. Na jeho objasnenie bolo však potrebné siahnuť i do histórie zdravotníctva na Slovensku i v Európe. Výsledkom je výber informácií o histórii *babenia* od staroveku až po 20. storočie, ktorý predchádza jadru tohto príspevku.

Najstaršie zmienky o pôrodnych babách pochádzajú od starozákonných Židov z doby predegyptskej. Prvé podrobnejšie informácie o tomto pôvole máme zo starého Grécka. Z rozhovoru Platóna so Sokratom, ktorý bol synom babice, sa dozvedáme, že u starých Grékov mohla byť babica len žena v neplodnom veku, ktorá mala vlastné deti. Mohla predpisovať lieky, v nevyhnutných prípadoch vykonávať potrat, na základe zdatnosti novorodencu rozhodovať o tom, či má dieťa zostať nažive. V starom Ríme nastal rozkvet babenia. V literatúre sa nachádzajú zmienky o činnosti pôrodnych báb u známych rímskych učencov, zachovali sa dokonca mená niektorých babíc. Starorímske babice boli vážené osobnosti, okrem povinností pri pôrode liečili ženské a detské

choroby, predpisovali lieky, pracovali pri súdoch ako znalkyne, mali svoje vlastné emblémy. Dozvedáme sa aj o tom, aká mala ideálna babica tých čias byť: ... „mierna, rozumná, mlčanlivá a chladnokrvná, nesmela byť poverčivá. Mala sa starat o svoje ruky a udržiavať ich v úplnom poriadku. Na rozdiel od starších názorov nemusela byť vydatá a nemusela mať deti.“² Patologické pôrody boli už v tomto období v kompetencii lekárov. Známy bol aj cisársky rez na mŕtvyx ženách, od 7. storočia pr. n. l. bol v záujme záchrany plodu povinným zákrokom.³ V starovekom Ríme vzniklo viacero učebníc o pôrodnictve. Okolo roku 300 pr. n. l. Herofilos napísal jednu z najstarších príručiek pre pôrodné baby. V Európe boli tieto učebnice neprekonaným zdrojom poznatkov o pôrodnictve až do obdobia novoveku.

Na pomerne vysokej profesionálnej úrovni boli aj babice u Arabov a Arménov v 8.–9. storočí, ktoré poznali viacero pôrodníckych operácií a používali špeciálne pôrodnícke nástroje.

O pomoci pri pôrode u starých Slovanov sa zmienky nezachovali. Poznatky z 10.–13. stor. však svedčia, že podobne ako inde v Európe rodičky boli odkázané iba na laickú pomoc skúsených žien.⁴

Doba feudalizmu nebola pre rozvoj pôrodníctva priaznivá. Práca s krvou bola považovaná za nedôstojnú. Podľa slov Biblie „v bolesti rodíť budeš svoje deti“, žena mala znásť pôrodné bolesti ako následok dedičného hriechu.⁵ Napriek tomu sa už od 12. stor. vyskytujú správy o pôrodných babách najmä z Francúzska a z okolitých krajín. Napr. v roku 1292 mal Paríž dve babice. V 14. storočí bolo povinnosťou francúzskych babíc natrieť po pôrode rodičke bricho mastiami, prestrihnúť pupočnú šnúru vo vzdialosti 4 palcov od pupka dieťaťa a podviazať ju. Potom mala dieťa vykúpať, natrieť ho medom a soľou a napokon zabaliť do plienky.⁶

Aj v Čechách sa spomínajú pôrodné baby už od 14. storočia. Mestská správa povolovala babickú živnosť, príp. po dohode s obcou, ktorá mala usadenú pôrodnú babu, si ju vypožičiavala. Babenie vykonávali ženy spočiatku bez základného školenia, profesia sa dedila z matky na dcéru. „Nazývali sa ženy položné, alebo baby pupkorené, neskôr babičky. Ich manžel sa nazýval babák.“⁷ Ako tovarišky pracovali štyri roky spolu so skúsenou babou, až potom boli oprávnené vykonávať prácu samostatne. Pôrodné baby vtedy nepatrili k váženému povolaniu. Bolo zvykom, že len vydatá žena s deťmi sa mohla učiť za babu.⁸ Nad prácou pôrodných báb vykonávali dozor

neškolené prísažné panie, ktoré v prípade, že mesto nezaistilo babu, vykonali pôrod aj samostatne. Šľachta si pôrodné baby pozývala aj zo zahraničia.

V 15. storočí sa v Európe objavujú prvé statúty vymedzujúce práva a povinnosti pôrodných báb. Prvý bol vydaný v roku 1453 v Rezne. Zriaďoval sa ním dozor nad babicami v meste. Od polovice 16. storočia predpisovali statúty budúcim pôrodným asistentkám skúšku. Povinnosťou babíc bolo v ľahkých prípadoch volať lekára, odmeňované boli z mestskej pokladnice. Vo Francúzsku dostávali po skúškach babice diplom a skladali osobitnú prísahu. V 16. storočí boli pripojené k cechu chirurgov. K ich povinnostiam patrilo oznámiť ženy, ktoré sa pokúšali túto profesiu vykonávať na čierno. V roku 1580 ďalší štatút nariďoval, aby si babice pred každým vaginálnym vyšetrením starostivo umyli ruky, oprávňoval ich pokrstiť novorodenca, zakazoval umelý potrat a trestal previnilcov trestom smrti.⁹

Z územia Slovenska máme prvé zmienky o mestskej pôrodnej babe z roku 1581, kedy mestská rada Košíc nariadiла, aby chudobné rodičky ošetrovali rozumné, prísahou viazané ženy. Prísahu skladali baby od roku 1598, odvtedy boli platené mestom a ich povinnosťou bolo dbať o to, aby neumrela ani matka, ani dieťa. Z roku 1596 pochádza zmienka o tom, že v Bratislave mala mestská pôrodna baba na radnici osobitnú úradnú miestnosť, ktorú mohla používať aj ako byt. Okrem báb platených mestom súkromne tu pôsobilo pod dozorom mestských fyzikusov ešte 10–12 báb. Okrem povinností, ktoré spadali do ich kompetencie, púštali sa pokútnie aj do liečiteľstva, o čom svedčia obžaloby zo 17. a 18. storočia, obviňujúce baby z čarodejnictva.¹⁰

Od 15. storočia vychádzali učebnice pre pôrodné baby, ktoré čerpali prevažne z rímskych autorov a písané boli vždy v národných jazykoch. V polovici 16. storočia sa zásluhou Ambroisa de Paré začali budovať základy moderného pôrodníctva a touto profesiou sa začínajú zaoberať aj muži. To platí aj o našom území, kde sa podobné dianie rozbehlo približne o 150 rokov neskôr. V 18. storočí žiadal bratislavský kúpeľník Bernard Krempler, ktorý pôsobil v rokoch 1765–1773 ako pôrodník, aby ho mesto za túto činnosť aj odmeňovalo.¹¹

V roku 1630 vznikla v Paríži prvá pôrodnica a prvá škola pre babice, kde pravidelné trojmesačné kurzy končili skúškou. V 18. storočí sa budovali ďalšie špeciálne pôrodnícke ústavy v Štrasburgu, Göttingene, Berlíne, vo Viedni a inde, stali sa

centrami výuky lekárov a pôrodných asistentiek.¹² V 18. storočí sa ľady pohli v profesii babenia aj na území Slovenska. V 30. rokoch Uhorská zdravotná komisia stanovila dozor nad pôrodnými babami i ich odborným školením a skúšaním, ktoré vykonávali mestskí a stoliční fyzikusi. Počet evidovaných pôrodných báb dosiahol niekoľko desiatok, prevažne zostala táto činnosť v rukách neškolených žien. Z roku 1744 sa zachoval text prísahy pôrodnej baby z obce Vyšná Slaná. Základ tvoria tri body, v ktorých sa baba zaväzuje neublížiť rodičke, jej plodu alebo diefaťu, ochotne vykonať službu pri matke i diefati a ohlásť osoby, ktoré by chceli tehotenstvo utajíť.¹³

Na kvalifikovanú úroveň bolo pôrodnictvo vyzdvihnuté opatreniami Márie Terézie a jej osobného lekára Holandána Gerharda von Swietena. Jeho príčinením vyšli nariadenia týkajúce sa praxe, vzdelania a skúšok pre babice. Účinok jeho osvietenských názorov sa neobmedzoval len na Uhorsko. V roku 1748 bola zverená výchova pôrodných báb lekárskej fakulte vo Viedni a o päť rokov neskôr bolo pôrodnictvo prednášané aj na lekárskej fakulte v Prahe.¹⁴ V roku 1745 bol v slovenčine vydaný prvý uhorský zákonný poriadok na poskytovanie pomoci pri pôrode. Na príkaz Márie Terézie bola do slovenčiny preložená kniha J. Plenck a *Učebnica pre pôrodné baby a potreby pôrodnictva vôbec*.¹⁵

Kritický stav v zdraví obyvateľstva a nedostatok lekárov si vynutili otvorenie lekárskej fakulty aj pri jedinej slovenskej univerzite v Trnave. Okrem výuky lekárov školili sa tu v niekoľkotýždňových kurzoch aj pôrodné baby. Pretože poplatok za diplomovú skúšku bol veľmi vysoký, v jednom kurze bolo obvykle len 3–6 frekventantiek a počas siedmich rokov trvania lekárskej fakulty v Trnave sa vyškolilo 121 pôrodných báb.¹⁶ V roku 1777 bola lekárska fakulta prestahovaná do Budína, čím sa opäť vzdelávanie pôrodných báb na Slovensku pribrzdilo. To aj napriek tomu, že od roku 1813 sa v Budíne konali trojmesačné kurzy v troch jazykoch – slovenskom, nemeckom a maďarskom, a poslucháči zo Slovenska tvorili 1/5 až 1/3 študentstva lekárskej fakulty.¹⁷ Na slovenskom vidieku v 19. storočí stále prevládali neškolené babice, ktoré vykonávali činnosť podľa ľudových praktík. Snahou monarchie bolo, aby na tri obce pripadla aspoň jedna školená baba. Štátnej správe vydávala opakujúce sa nariadenia na zlepšenie pretrvávajúcej situácie, ich plnenie sa však z rozličných príčin plne nerešpektovalo. Úlohou komitátnych lekárov bolo robiť sústavný nábor uchádzcačiek, ktoré pre túto činnosť prejavili

potrebné schopnosti, t. j. museli vedieť čítať a písť, byť inteligentné, byť čestné a dobrých mrvov. Vyškolené baby skladali ústnu prísahu, že budú svedomite plniť svoje povinnosti a zachovávať predpisy. Prísne sa im zakazovala iná liečiteľská činnosť, najmä abortívne zákroky.¹⁸ Povinnosťou baby bolo k patologickému pôrodu privolať lekára alebo ránojiča, ktorí na lekárskej fakulte mali povinné kurzy pôrodnictva. Často však neboli na blízku a ich pôrodné znalosti boli na nízkej úrovni.

Významnou pomôckou pre pôrodné baby boli učebnice, ktoré od konca 18. storočia vychádzali v slovenskom jazyku. Dlhou používanou bola učebnica nemeckého autora J. Steidleho *Správa o kunstu babském*, ktorá vyšla v preklade J. Cherneya roku 1778. Autor v úvodnom venovaní píše: „Známo jest zajisté, jak mnohé dítky hned na začátku živobytí svého pro nedostatek známosti kunstu babského ze světa, někdy spolu s rodičkou scházejí, které by jináče při životu zachované být mohli, kdyby bába v povolání svém pořádne podle regul kunstu svého zacházeti uměla.“¹⁹ Okrem základných informácií o priebehu a vedení pôrodu kniha obsahuje aj poučenia, ako sa starat o rodičku a novorodenca, samostatná kapitola je venovaná dojkám a návodom, „ako sa majú baby správať, keď posudzujú podozrivé osoby“.

V roku 1819 vyšla v Skalici prvá slovenská učebnica pre pôrodné baby od J. N. Schuchter a *Krátke vyučováni kunstva babského sedláčejch bab*. Populárna bola tiež kniha Dr. Kežmarského *Učebná kniha pôrodnictva pre baby*. Pôrodné baby robili skúšky zväčša u určených mestských lekárov. Jedným z nich bol i bratislavský lekár Dobombi, ktorý pre svoje žiačky napísal knihu *Babské umenie*. Pôrodné baby, ktoré na skúškach obstáli, dostali ceduľu a začali sa nazývať *ceduľové baby*.²⁰

Pre výuku pôrodných báb slúžili tzv. izby pre rodičky bez domova, zriaďované pri nemocničiach, v ktorých chudobným ženám poskytovali bezplatnú pomoc pri pôrode. Pravidelná výuka pôrodných báb na Slovensku sa však uskutočňovala až od roku 1864 v štátnej nemocnici v Bratislave. Na novú kvalitatívnu úroveň ju povýšil lekár dr. Ján Ambro, ktorý bol zakladateľom a prvým riaditeľom Bratislavskej uhorsko-kráľovskej školy pre baby, založenej v roku 1873. Vyučovanie prebiehalo v slovenskom, maďarskom a nemeckom jazyku a základnou učebnicou sa stala *Kniha o pôrodnictve pre baby* od J. Ambra (vyšla roku 1873 v Skalici). Jej súčasťou sú i právne predpisy a doporučenia vztahujúce sa

na rôzne situácie. Neskôr zaviedli podobné kurzy aj v Košiciach a v Užhorode.

Zásluhou dr. Ambra vzniklo v Bratislave aj samostatné pôrodnícke oddelenie.²¹ Dr. Ambro bol žiakom a stúpencom názorov I. F. Semmelweisa, ktorý zistil, že časté horúčky šestonedieľok šíria ruky medikov, ktorí vyšetrovali rodičky priamo po práci v pitevni, a nariadiil im umývať si ruky v chlórovej vode. Dr. Ambro sa dôsledne zaoberal úmrtnosťou rodičiek, no v prvom desaťročí fungovania pôrodnice bola naďalej dosť vysoká.

Pri normálnych pôrodoch začali ženy rodíť v nemocnici až za 1. ČSR. (Pred 1. svetovou vojnou bolo na klinike ročne okolo 350 až 400 pôrodov, okolo roku 1924 1000 pôrodov a okolo 1933 1500 pôrodov.²²)

Od roku 1885 sídlil pôrodnícky ústav J. Ambra v dnešnej budove pôrodnice na Zochovej ulici v Bratislave. Pri ňom bol aj internát pre žiačky babskej školy, ktoré volali ku každému patologickejmu pôrodu. Na zavolanie pôrodnej asistentky chodili spolu s asistentom školy aj k pôrodom do domácností. Učili sa aj na tzv. domácich gravidných, ktoré boli zo sociálnych príčin ubytované v ústave, dostávali stravu a pritom pracovali v nemocnici ako pomocnice. Žiačky a poslucháči medicíny si na nich nacvičovali pôrodnícke vyšetrovanie.²³

Uchádzačky o učenie za baby museli vedieť čítať a písat, udržiavať osobnú hygienu úst, rúk a nechtov. Priemerný vek žiačok sa pohyboval v rozpäti 26–30 rokov, 80 % tvorili vydaté ženy, zvyšok slobodné a vdovy. Ročne prijali okolo 25 žiačok.²⁴ Pôrodné baby pochádzali prevažne z mála a stredne majetných rodín. Spravidla išlo o dievčatá, ktoré boli do babskej školy vyslané štátom alebo obecnou správou, pretože od roku 1922 platilo nariadenie, že obec si musí pôrodnú babu vydržiavať. Prednosť mali tie, ktoré sa zaviazali reverzom, že po ukončení školy budú vykonávať pomocnú pôrodnú prax v určených obciach. Druhou početnou skupinou boli ženy okolo 30 ročné, ktoré pôvodne vykonávali nekvalifikovanú prácu a zápisom do babskej školy realizovali svoju nesplnenú túžbu po vzdelení. Záujem žien o výcvik v babskej škole prevyšoval jej kapacitu. Uchádzačky z miest, v ktorých bol spravidla pôrodných báb dostatok, mali malú šancu byť prijaté, preto vyhľadávali protekciu. Okresy podporovali výcvik nemajetných žien za pôrodné asistentky subvenciami. Ak predložili potvrdenie o slabých majetkových pomeroch svojej rodiny a zaviazali sa spomenutým reverzom, boli oslobodené od škol-

nej a skúšobnej taxy a ďalších povinných poplatkov. Povinnosťou prijatých uchádzačiek bolo pripiesť si vymedzené množstvo šatstva a obuvi (6 košiel, 3 spodných nohavičiek, 4 šiat, 6 párov svetlých pančuch, 2 páry domáčich topánok, 1 pári topánok na von, 6 reformných bielych záster, 6 bielych šatiek, 12 vreckoviek, 6 šatiek), okrem toho mali povolené pripiesť si jeden mäkký biely vankúš pod hlavu s dvoma bielymi obliečkami.²⁵ Škola pre pôrodné baby fungovala úspešne až do roku 1951, kedy jej funkciu prevzala stredná zdravotná škola. V iných mestách, napr. v Žiline, fungovali 10 mesačné kurzy až do roku 1957.

Napriek vzniku babskej školy bol v Uhorsku naďalej nedostatok pôrodných báb. V 2. polovici 19. storočia pripadala jedna na 50 000 obyvateľov a v 10 000 obciach Uhorska nebola žiadna. Preto sa od roku 1876 začali školiť v 6 týždňových kurzoch, ktorých absolventky sa opäť nazývali ceduľové baby.²⁶ Nemuseli vedieť čítať a písat, kurz a skúšku absolvovali u hlavného župného lekára. Kurzu sa mohli zúčastniť len ženy, ktoré bývali vo vzdialenosťi viac než 75 km od riadnej babskej školy. Popri diplomových, „školených“ pôrodných babách sú často označované ako „neškolené“.

Až do polovice tohto storočia pôsobili popri diplomovaných pôrodných babách (od roku 1928 do roku 1965 úradne nazývaných pôrodné asistentky) na vidieku aj baby ceduľové. Mohli však praxovať len v tých obciach, kde diplomované baby nebolo. Napr. v roku 1926 bolo na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi 101 ceduľových báb. Ak sa diplomovaná baba usadila v obci, ceduľová baba mohla naďalej praxovať iba s podmienkou, že si do dvoch rokov zaobstará riadny diplom.²⁷ Na vidieku sa tento zákon plne nerešpektoval, o čom svedčia časté údaje o súčasnom pôsobení školených i neškolených báb. Napr. v Jelšave boli dve neškolené a jedna školená pôrodná asistentka. Jedna z nich, tzv. pánska baba chodila do bohatších rodín. Cigánky mali svoju vlastnú babu.²⁸ Ludia často uprednostnili neškolenú babu, pretože dôsledne zároveň zachovávala tradičné običaje a ľudom žiadane poverové úkony, kym školená pracovala racionálnejšie, s dôrazom na medicínske znalosti a pri patologických stavoch volala lekára alebo posielala rodičky do nemocnice.

Spolupráca s lekárom, najmä v malých a odľahlých obciach, bola minimálna, pretože bol na dobové možnosti dopravy príliš vzdialený. Napriek služobnému predpisu, že v každom nejasnom prípade má baba volať lekára, robili to zväčša

neskoro, až pri znakoch váznej komplikácie. Niektoré baby videli v lekárovi svojho konkurenta, nerady konzultovali, jeho príchod ich netešil, báli sa, že tým utrpí ich povest.²⁹ Tiež pacientky mali pred lekárom strach, navyše pre mnohé bol finančne nedostupný. Dr. Ambro vo svojej knihe uvádzia: „Ak pôrod vyžaduje špeciálne nástroje a zádky, má príť pôrodník, nesmie brať do ohľadu útraty, vôle rodičky, príbuzných, tlachanie nerozumných žien... Nech pamätuje, že lepšie takú prácu nezačať, ktorá dokončená byti nemôže, lepšie nič nekonáť, ako škodlivým byť, skrz pokušenie nech vždy prv rozhodne nežli koná a na zdravé štásie sa nespolieha.“³⁰

Závažnosť výkonov pôrodných báb, často vo chvíľach, kedy sa rozhodovalo medzi životom a smrťou, viedla k profesionálnej etike, zohľadňujúcej sociálnu differenciáciu obyvateľstva a zdravotný stav rodičky. Podľa dr. Ambra bolo povinnosťou pôrodnej baby uprednostniť chudobnú rodičku pred bohatou, pretože „bohatší obyčajne pomoc prv žiadajú a v nutných prípadoch ľahšie si vedia radu dať“.³¹ Nesmie zanechať rodičku skôr než ukončí pôrod, ak sú rodičky naraz na dvoch miestach, najprv sa má starať o ženu, ktorá pomoc nevyhnutne potrebuje, rodiacu ženu musí uprednostniť pred šestonedielkou, príp. privolať babu z druhej obce.

Odmeňovanie pôrodných báb nebolo až do päťdesiatych rokov jednotné, zakladalo sa prevažne na dohode medzi rodičkou a babou, zohľadňujúcej miestne obyčaje. Počas pobytu v domácnosti baba dostávala jedlo, peňažitú odmenu dostala pri prvom kúpeli, pri krste („do kúpeľa“, „do vankúša“), pri pozývaní za kmotrovcov a na krstiny dostala jedlo i peniaze, zaplatili jej z peňazí, ktoré zábavnou formou vyzbierali od hostí na krstinách, po vádzke opäť dostala odmenu v naturáliach, príp. aj odev a peniaze (3–5 grajciarov, neskôr okolo 50 Kčs, v päťdesiatych rokoch 500 Kčs). Od obce dostávali pôrodné baby ročný príplatok, ktorý nepresiahol 500 Kčs. V roku 1927 vyšiel sadzobník zohľadňujúci majetnosť pacientky. Napr. za normálny pôrod s deväťdňovou návštevou šestonedielky predpisoval u nemajetných poplatok 75–200 Kčs, u menej majetných 200–400 Kčs a u majetných 400–600 Kčs.²² Sadzobník vypracovala Ústredná jednota pôrodných asistentiek, ktorá vznikla v roku 1919 zlúčením spolkov pôrodných asistentiek v Čechách a na Morave.³³ Na Slovensku bol sadzobník málo akceptovaný. Spolčovanie pôrodných báb tu nemalo tradíciu, neexistovala nijaká organizácia, ktorá by dbala o ich stavovské požiadavky a práva.

Kontakty medzi pôrodnými babami sa obmedzovali na teritórium, na ktorom sa pracovne stýkali. V jednej obci boli maximálne 3 baby, spolupracovali najmä v kritických situáciách („Keď má džecko tri baby, to zomre“ – Lendak).³⁴ Vztahy medzi pôrodnými babami boli prevažne kolegálne, vnútore sa diferencovali podľa úrovne vzdelania. Neškolené videli v školených konkurentky a školené v neškolených diletantky.³⁵ S obdobnými problémami sa stretávali aj baby, ktoré sa usadili v cudzej obci.

Domy pôrodných báb boli označené ceduľami. V Ľudovom prostredí boli najfrekventovanejšie názvy pôrodných báb *baba*, *babka*, *babica*, *babičuľa* (Orava, Kysuce), *valaská baba* (východné Slovensko), *pani baba* (Franková, Osturňa), *pupková baba* (Vajnory), *madam* (Rusovce, pravdepodobne z nemeckého názvu *Hebamme*). Vyslúžili si aj prezývky, napr. *teta bocianka* (Liptovské Sliače).

Pôrodná baba nebola len zdravotníckou pracovníčkou, ale prisľúchali jej tradíciou vymedzené sociálne role v komplexe obyčají pri narodení dieťaťa. Plnenie obyčajových úkonov a spoločenských funkcií sa od baby očakávalo a ona ich ochotne vykonávala, pretože bola za ne odmeňovaná. Podľa údajov J. S. Bystroňa zo začiatku 20. storočia na území Poľska i Bieloruska bola jej obradová funkcia dominantná. Babou mohla byť každá žena, výber bol cťou a činnosť sa považovala za česť. Medzi babou a rodinou dieťaťa vznikol vzťah pokrvenstva, ktorý pretrvával aj po období šestonedelia. Dieťa i jeho rodičov baba nazývala svojimi vnukmi. Takýmto spôsobom sa tu babenie nemohlo stať profesiou, ženy sa nemohli špecializovať. Preto sa v Bielorusku neskôr rozdelila funkcia baby na obradovú a lekársku. Vybraná žena prezerala pupočnú šnúru, ďalšie odborné úkony robila riadna pôrodná baba.³⁶

Na Slovensku medzi babou a rodičmi dieťaťa nebola príbuzenská relácia. Zaujímavú informáciu získala E. Horváthová v Cerove: „Bárskora mohla byť baba, len ktorá sa tak podvolila. Povedzme aj ja tiež. Keď tá moja dcéra rodila, bola baba tu, ale ju nechceli. Lebo mali jedno dieťatko, a hneď ako sa narodilo, tak mu dala čaj, či čo, a to dieťatko zomrelo... Aj dieťa sa narodilo, ale ja som už tam bola, a potom som sa už toho veľa narobila. Keď dakto potreboval babu – tetu Pavlovu, tetu Pavlovu“.³⁷ Nekvalifikované samozvané baby neboli na Slovensku zrejme zriedkavostou, no hlavnou príčinou nebola obyčajová tradícia, ale nedostatok možností pre ich kvalifikáciu.

K všeobecne rozšíreným povinnostiam pôrodnych báb patrili nasledovné úkony a funkcie:

1. *Pomoc pri pôrode*. V niektorých obciach pôrod tajili, preto i po babu šli tajne (Dačov Lom, Liptovské Sliače, Valaská Belá). Pomáhala upraviť kút pre rodičku, zavesiť kútne plachtu, pred nepriaznivými silami zabezpečiť ochranu rodičky a dieťaťa apotropajnými predmetmi. Na uľahčenie pôrodu využívali baby tradičné metódy založené na princípe similárnej a kontagioznej mágie a nepravej kuvady, doplnené praktikami Tudového liečiteľstva.

2. *Ošetrenie rodičky a dieťaťa*. Významné bolo najmä ošetrenie dieťaťa, pretože sa verilo, že v prvých chvíľach života sa dá najviac ovplyvniť jeho osud, vzhľad, povahové vlastnosti, schopnosti a pod. Počinanie pôrodnej baby bolo preto ovplyvňované, kontrolované, príp. kritizované ďalšími prítomnými ženami. Napr. ak baba nedložila dieťaťu čepček (zvyšok blany z plodového obalu), obviňovali ju, že kvôli nej bude neštastné, dbali, aby ho nevzala sebe pre šťastie. Ak vložila dieťaťu prvá do ruky predmet (knihu, vreteno a pod.), verili, že tým ovplyvnila jeho nadanie a profesiu.³⁸ Rukami formovala hlavičku dieťaťa, robila mu jamky do lic a brady, tvár mu utierala placentou, aby ju nemalo ffakatú. Najobradnejším úkonom bol prvý kúpel. Do vody opäť pridávali predmety, ktoré mali zabezpečiť povahu a schopnosti dieťaťa, ale i peniaz určený pre pôrodnu babu. Okúpané, ošetrené a zavinuté dieťa baba odovzdala otcovi, alebo ho položila pod stôl (Polomka, Žakarovce), odkiaľ si ho mal otec na znak prijatia vyzdvihnuť.³⁹ Školené pôrodné baby dbali o hygienu dieťaťa a rodičky, snažili sa presadzovať odborné praktiky, neodborné rešpektovali, pokiaľ neboli škodlivé, aby nestratili dôveru pacientiek. Medzi najrozšírenejšie spôsoby ošetrenia rodičky patrilo natieranie a masáže brucha a užívanie rastlinných odvarov.

3. *Pozývanie za krstných rodičov*. V mnohých lokalitách bolo povinnosťou pôrodnej baby navštítiť rodičmi dieťaťa zvolených kmotrovcom a obradne tlmočiť žiadosť o prijatie funkcie. Budúcim krstným rodičom baba niesla pálenku, oni ju spravidla obdarovali peniazmi a jedlom. Ak v rodine mreli deti, bolo zvykom vymeniť krstných rodičov. Vtedy mala baba pozvať za krstnú prvu ženu, ktorú cestou do kostola stretla.⁴⁰ V Mlynárovciach obchádzala baba príbuzenstvo a zvolávala ho na radostník, pohostenie pred krstinami.⁴¹ V Liptovských Sliačoch pozývala na krstiny, za čo jej dali odmenu – „na podošvy“.

4. *Krst z nûdze*. Povolený je len u rímskokato-

lickych a gréckokatolíckych rodičov v prípadoch, keď je život dieťaťa ohrozený. Krstenie detí židovských rodičov bolo pokutované. Ako pri krste z nûdze postupovali, inštruovali pôrodne baby pomerne podrobne predpisy. Trikrát mala poliať hlavu dieťaťa čistou vodou a prehovoriť: „... krstím ňa v mene Otca i Syna i Ducha svätého“. Osobitné predpisy platili v prípade, že sa objavila len ruka alebo noha plodu a baba sa domnievala, že plod odumrel. Vtedy mala pridať formulku: „Plod, ak žiješ, ja ňa krstím...“⁴². Zároveň bolo povinnosťou baby označiť farárovi, za akých okolností krst z nûdze prebehol. Ani tieto predpisy sa však dôsledne nedodržiavali. Niektoré baby preventívne krstili každé dieťa, kým napr. pôrodna baba z Cífera zasa slabé deti nikdy nekrstila.⁴³

5. *Starostlivosť o rodičku a dieťa v prvom týždni života*. Pôrodna baba rodičku navštevovala obvykle týždeň po pôrode, chodila dieťa kúpať, ak nemal rodičke kto pomôcť, prala plienky, príp. vykonávala i ďalšie domáce práce. Za výpomoc dostávala jedlo, na záver i peniaze. Kedže návštevy baby neboli zadarmo, chudobné rodičky sa snažili čo najskôr bez nej zaobiť, kým do bohatších rodín chodila baba aj dva týždne, spravidla do vädzky.

6. *Účasť na krste*. Bola ňou zabezpečená kontrola rodičky a novorodenca v prepojení biologickej a spoločenských činností. Dr. Ambro konštatuje: „V užitku je, že baby nesú deti na krst. Tento običaj z čiastky v tom má svoj grunt, že baba z ohľadu na jej povolania je sprísahaná osoba, a v pochybných prípadoch, keď by sa k príkladu dieťa zapomenulo do matriky zapísť, jej svedectvo môže byť rozhodné... Pri nesení na krst, pri krstení, nech chráni dieťa od prestydnutia a pečuje o vlažnú vodu ku krstu.“ Pri krste dávali baby zapísť do farskej matriky. Vo Veľkom Lipníku si baba pri tejto príležitosti brala so sebou tri chleby a pálenku, ktoré po krste rozdelila farárovi, kantorovi a kmotrovcom.⁴⁴ Aj na Orave niesla na faru koláč, zvaný *pupkovo*. V Šumiaci pôrodna baba pri krste obišla so sväteným koláčom krstnú i birmovnú kmotru a pokropila ich svätenou vodou.⁴⁵

Povinnosťou baby bolo sviatočne obliecť a zaviniť dieťa a pred krstom ho odovzdať krstnej matke. Do vankúša za to dostávala odmenu. Pri odchode na krst bolo zvykom vyslovíť obradné formulky. Aj vrátenie dieťaťa matke po krste bolo v niektorých obciach v kompetencii pôrodnej baby. Napr. v Myslave po príchode z krstu prednesla:

*Odniesli sme židovče (pohanče),
priniesli sme kresťanče,
aby rastlo Panu Bohu na hvalu
a babom na pokušenie.*

Potom dieťa položila v perinke na stôl a zakrútila s ním, aby vedelo tancovať. Pozdejšie tieto úkony robila krstná matka. Pri častých krstoch sa dostávali pôrodné baby neraz do neočakávaných situácií, keď sa museli zhosiť funkcie krstnej matky.⁴⁶

7. *Účasť na krstnách.* Na krstiny boli pôrodné baby pozývané na celom Slovensku, nepatrilo sa pozvanie odmietnuť. Ak sa nemohli zúčastniť, dostali aspoň výslužku. V závislosti od miestnych obyčají mali pri krstnách vymedzené úlohy od pomoci pri pohostení, cez zabávanie hostí, až po obradné vedenie celej oslavky. V Gabultove začala krstnová hostina preslovom a modlitbou pôrodnej baby. Medzi podávaním jedál začala baba prvá spievat, ďalšie ženy sa k nej pridali. Na okolí Trnavy bolo úlohou baby baviť hostí. Od krstnej matky priniesla v hlinenom hrnci upečené prasiatko. Pred dvermi hrniec schválne rozbila, aby bolo dieťa bohaté. V Medzilaborciach obradne vyberala baba od hostí peniaze pre dieťa „na papučky“, „na čepček“ a pre seba „na podrážky“, pričom vravela: „Ďaleko som musela chodiť za tým deckom a svoje som si zodrala.“ V Dačovom Lome pobádala hostí do spevu, spolu s kmotrami ich ponúkala, vyberala peniaze pre dieťa. V Rožňavskom Bystrom žartovne krstila ženu, ktorá bola na krstnách prvýkrát tehotná. V Mlynárovciach ukončila baba hostinu modlitbou. Na Horehroní pôrodná baba pri krstnách s hostami pri stole nesedela, starala sa o jedlá.⁴⁷

8. *Účasť na vádzke.* Tradičnou povinnosťou pôrodnej baby bolo sprevádzať rodičku na vádzku. Ak bola rodička slobodnou matkou, nesmela byt uvádzaná v kostole, vtedy rituálnu očistu vykonala pôrodná baba tak, že spolu s rodičkou obišla trikrát okolo stola. Zaujímavý je údaj J. S. Bystroňa z Poľska zo 17. storočia. Aby bolo možné telo zosnulej rodičky pochovať na cintoríne, pôrodná baba šla na vádzku namiesto nej.⁴⁸ Predstava o nečistote rodičky pred vádzkou sa prenášala i na pôrodnú babu. V niektorých slovanských krajinách (Poľsko, Bulharsko) k rituálnym úkom po vádzke patrilo vzájomné umývanie rúk rodičky a pôrodnej baby.

Predstava o magickej nečistote pôrodnej baby sa prenášala aj do vzťahu obyvateľov niektorých lokalít k nej. Napr. v okolí Trnavy vykrikovali chlapci na pôrodnú babu idúcu na krst: „Striga ide!“ V Dačovom Lome stretnutie s babou bolo

predzvestou nešťastia: „Dneska celý deň budeme nešťastní, na nešťastie som sa stretol s babou.“ Od neškolenej baby, ktorá nepoužívala rukavice, jej vlastný syn neprijal jedlo s odôvodnením, že je nečistá. Iná pôrodná baba zase miesila cesto varechou, lebo jej bolo nepríjemné dotýkať sa ho vlastnými rukami. Strach z magickej nečistoty pôrodných báb mali najmä Cigáni. Čistotu rúk pôrodných báb zabezpečoval zákaz pracovať s mäsom, surovou kožou, so zemou, nesmeli prehliadať mŕtvoly, opatruvať chorých, chýtať hñijúce veci.

9. *Ďalšie činnosti pôrodných báb.* Súčasťou pôrodnickej praxe boli úkony administratívneho a právneho charakteru. Povinnosťou báb bolo viest zápisník o pôrodoch, do 24 hodín oznámiť pôrod predstavenstvu obce, mŕtvonarodené dieťa dať prehliadnuť prezeračovi mŕtvol, posudkovú činnosť vykonávala pri úmrtiach rodičky, poskytovala svedecké výpovede pri potratoch a pod. Vzhľadom na prevažujúci nedostatok lekárov v menších lokalitách plnili pôrodné baby často aj úlohu lekára (boli „za poldoktora“). Už pri ich zaškoľovaní sa rátalo s poskytovaním pomoci pri úrazoch, otravách, omrzlinách, volali ich k utopejným, obeseným a pod. Povinné boli ohlásieť výskyt nákažlivých chorôb, často poskytovali rady matkám pri chorobách detí. Napriek neustále zdôrazňovaným zákazom a riziku, že im odoberú diplom, za odmenu vykonávali mnohé pôrodné baby aj umelé potraty.⁴⁹

Uvedené množstvo činností a funkcií podmienovalo spôsob života pôrodných báb a ich rodín, ktorý bol odlišný od roľníckych rodín. Ak bolo v obci naraz viacero rodičiek, stávalo sa, že pôrodná baba bola mimo vlastného domu niekoľko dní i nocí. Starostlivosť o deti a domácnosť musel prevziať ďalší člen rodiny – stará matka, manžel, najstaršie dieťa a pod., alebo mala slúžku, hoci majetnosťou a spoločenským statusom pôrodné baby nepatrili medzi vrstvy, ktoré mávali služobníctvo. Ak mala baba role, namiesto finančnej odmeny jej ľudia pomáhali obrobiť ich. Pomocou pri zaopatrení detí boli aj odmeny v naturáliach a výslužky z krstín. Hoci povinnosťou pôrodnnej baby bolo žiť „mravným a striezlivým životom“,⁵⁰ atmosféra v oslavujúcich rodinách navádzala niektoré baby k alkoholu a roztočenosťi. Napr. v Riečnici si ženy pôrodnú babu väzili, avšak chlapom bola na posmech, „... držali ju za horšiu a stvárali s ňou žarty, v čom ona nezaostávala“. J. S. Bystroň sa zmieňuje o obyčaji, pri ktorej pripití kmotrovia odvezli pôrodnú babu do krčmy, kde sa musela vykúpiť vodkou. Na Slovensku bola rozšírená obyčaj, že baba vzala

mužovi po vstupe do izby šestonedieľky čiapku, ktorú musel vykúpiť. Predstava magickej nečistoty baby a alkohol boli príčiny negatívneho vzfahu voči pôrodným babám, ktorý sa však vyskytoval zriedkavejšie. Spravidla však bývali vážené a mali v obciach autoritu. Napr. v Lendaku pôrodná baba musela byť vdova, alebo zdravá silná žena, v ženskom kolektíve obľúbená, musela sa vyznať v ľudovom liečení.⁵²

V mestách mala profesia pôrodnej baby odlišný obsah, najmä u tých báb, ktoré boli zamestnané v pôrodniciach. Podobne ako baby vykonávajúce súkromnú prax, chodili kúpať deti rodičkám, ktoré rodili v nemocnici, za čo im v domácnosti zaplatili. Vo voľnom čase chodili aj na krsty a krstiny, kde ich zvykli pozývať. Za 20 korún prepichovali dievčatám uši. Po druhej svetovej vojne však mali tieto činnosti zakázané.

V medzivojniovom období bratislavská pôrodnica poskytovala dve kategórie služieb. Majetnejšie ženy platili za pobyt v nemocnici denne 65 korún a za pôrod, ktorý vykonal kvalitný lekár 1500 až 2000 korún. V jednej izbe ležali 2–3 pacientky. Majetné ženy rodili aj v súkromných sanatóriách. Nemajetné ženy za pôrod neplatili, pobyt v nemocnici stál denne 28 korún, vyplácaný mohol byť z nemocenskej poistky rodičky alebo jej manžela. V jednej izbe ležalo 7 až 11 žien, deti mali v postieľkach pri sebe. Keďže kapacita nemocnice nestačila, stávalo sa, že ležali tri rodičky na dvoch posteliach, alebo rodili na vozíku. Ženy čakajúce na pôrod vypomáhali pri starostlivosti o šestonedieľky a deti. Pre nepriaznivé podmienky v nemocniciach mnohé ženy uprednostňovali pôrod v domácnosti. Kvalita starostlivosti súkromnej pôrodnej asistentky závisela od majetnosti pacientky a štvrté, v ktorej bývala. Napr. v robotníckej kolónii bratislavskej Dynamitky bola začiatkom storočia jedna pôrodná baba, ktorá v prípade väčšej vzdialenosťi bydliska rodičky neraz prišla až po pôrade.

Prelomovým obdobím v praxi pôrodných báb boli päťdesiate roky. Vtedy tieto medzi obyvateľmi vidieka museli vykonávať zdravotníctvu osvetu, aby získali dôveru rodičiek k pôrodom v pôrodniciach a užívaniu predpisanych liekov. Zároveň učili ženy starostlivosti o novorodencov, presvedčali ich o potrebe prevárania vody, žehlenia plienok a pod. Stretávali sa s katastrofálnymi hygienickými podmienkami v domácnostach, aj nedbalým prístupom rodičov k diefaťu: „Keď bude bohu milšie, my si spravíme inšie.“ Časová

náročnosť a zodpovednosť povolania ich nútila upúštať od účasti na niektorých obyčajových úkonoch („Obliekanie diefaťa na krst nie je choroba.“).

V šesťdesiatych rokoch, keď väčšina žien začala rodiť v pôrodnici, povinnosťou pôrodných báb zostało ošetrovanie rodičky a diefaťa po ich príchode z nemocnice. Napr. v Honte v sedemdesiatych rokoch dostávala babica za kúpanie diefaťa a inštruovanie matky 100 Kčs.⁵³ V niektorých obciach pretrvala i obyčaj a povinnosť pôrodných báb pozývať za kmotrovcov, ako i účasť na krste a krstinách. V súčasnosti poskytujú rodičkám aj iným pacientom základnú zdravotnícku pomoc na úrovni zdravotníckych sestier. Dosiaľ niektoré pôrodné baby popri zdravotníckych výkonocho uľahčujú ženám zvládnutie nové situácie – materské i spoločenské, čím v lokálnom spoločenstve zastávajú nezastupiteľné miesto.

Na základe pomerne rozsiahleho, no nie vyčerpávajúceho materiálu o pôrodných babách možno konštatovať nasledujúce skutočnosti:

1. Pôrodné baby mali oddávna v ľudovom prostredí významnú funkciu, ich profesia obsahla biologickú aj sociálnu stránku príchodu človeka na svet, pričom v závislosti od času a prostredia jedna z týchto stránok spravidla prevládala.

2. Na Slovensku vývin tejto profesie až do vzniku socialistického zdravotníctva v porovnaní so západnými európskymi krajinami zaostával. Poukazuje na to skutočnosť, že ešte v polovici 20. storočia vykonávali prax neškolené baby, ktoré vzhľadom na priažen ľudí boli školeným babám väzonymi konkurentkami. Na Slovensku pôrodné baby nevytvorili socio-profesionálnu skupinu (ako napr. v Čechách), ktorá by formulovala svoje potreby a ciele. Medzi pôrodnými babami existovala vnútorná diferenciácia vnímaná nielen nimi samotnými, ale i okolím. Prejavovala sa v medicínskych úkonoch a v spoločenských funkciách, ktoré realizovali.

3. Rámec spoločenských funkcií pôrodných báb bol pomerne jednotný nielen na území Slovenska, ale i v širšom teritóriu. Zmenilo ho až ústavné pôrodnictvo po 2. svetovej vojne a nasledujúce zmeny v spoločenskom vedomí a bytí.

Z hľadiska diferenciácie lokálneho spoločenstva predstavujú pôrodné baby osobnosti, ktoré mali v živote spoločenstva presne vymedzené, nezastupiteľné funkcie presahujúce rámec ich profesionálnych povinností.

- 1 Výnimkou je kandidátska dizertačná práca K. RUSNÁKOVEJ: *Kmotrovstvo (analýza spoločensko-kultúrneho celku)*, NÚ SAV 1975.
- 2 BOKEŠOVÁ-UHEROVÁ, M.: *Dejiny babičstva*. In: SCHOŘOVSKÁ, H.: *Špeciálna ošetrovateľská technika pre ženské sestry*. Bratislava 1967, s. 6.
- 3 Prvý úspešný cisársky rez na živej žene sa uskutočnil v 16. storočí, no ešte v 70. rokoch 19. storočia bol pre rodičku takmer beznádejnou záležitosťou (NIKLÍČEK, L.-ŠTEIN, K.: *Dějiny medicíny v datech a faktach*. Praha 1985).
- 4 BÁRDOŠ, A.: *Stručný prehľad dejín gynekológie a pôrodnictva*. In: *Gynekológia a pôrodnictvo 1*. Martin 1972, s. 13.
- 5 CHLUMSKÁ, E. a kol.: *Dějiny československého lekárství*. Díl 1, Praha 1965, s. 126.
- 6 BOKEŠOVÁ-UHEROVÁ, M.: c. d., s. 6.
- 7 SEDLÁČKOVÁ, R.: *Historie babictví v Čechách a na Moravě*. In: *Vybrané kapitoly zo starostlivosti o ženu*. Zostav. E. Gregušová, Martin 1978, s. 17.
- 8 CHLUMSKÁ, E.: c. d., s. 89.
- 9 BOKEŠOVÁ-UHEROVÁ, M.: c. d., s. 7.
- 10 BÁRDOŠ, A.: 1. náčrt dejín slovenského pôrodnictva a gynekológie. *Československá gynekologie*, 33, č. 7, s. 747–760; ČUNDERLÍKOVÁ, G.: *História babictva na Slovensku*. In: *Vybrané kapitoly zo starostlivosti o ženu*. Zost. E. Gregušová, Martin 1978, s. 17.
- 11 BOKEŠOVÁ-UHEROVÁ, M.: *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. SAV, Bratislava 1973, s. 153.
- 12 BÁRDOŠ, A.: c. d., s. 14.
- 13 ZAJONC, J.: *Tradičné ľudové liečenie v obciach severovýchodného Gemera*. Dipl. práca, FFUK Bratislava, 1987, príloha.
- 14 NIKLÍČEK, L.-ŠTEIN, K.: c. d.
- 15 ČUNDERLÍKOVÁ, G.: c. d., s. 23.
- 16 BOKEŠOVÁ-UHEROVÁ, M.: c. d., s. 11.
- 17 BÁRDOŠ, A.: c. d. v pozn. 10.
- 18 BOKEŠOVÁ-UHEROVÁ, M.: c. d. v pozn. 11, s. 145.
- 19 RIPPA, B.: *K historii medicíny na Slovensku*. Bratislava 1965, s. 94.
- 20 ČUNDERLÍKOVÁ, G.: c. d., s. 23.
- 21 V Prahe vznikla pôrodnica o 100 rokov skôr, no napriek jej humánnemu poslaniu bola pre ženy skôr postrachom, než dobrodením. Takmer 1/5 umieraala na horúčkové ochorenie spôsobené nedostatočnou hygienou.
- 22 PONTUCH, A.: *Sto rokov ústavného pôrodnictva v Bratislave na Zochovej ulici*. In: *Storočnica ústavnej gynekologicko-pôrodnickej starostlivosti na Zochovej ulici v Bratislave*. Bratislava 1983, s. 28–29.
- 23 Tamtiež, s. 28.
- 24 PONTUCH, A.: *Historický pohľad na 100 rokov výuky ženských sestier v Bratislave a podiel 1. gynekologicko-pôrodnickej kliniky na nej*. *Československá gynekologie*, 39, 1974, č. 4, s. 241–247.
- 25 PACHNER, F.-BÉBR, R.: *Učebnice pro porodní asistentky*. Praha 1932, s. 618.
- 26 ČUNDERLÍKOVÁ, G.: c. d., s. 23.
- 27 PACHNER, F.-BÉBR, R.: c. d., s. 606.
- 28 Vedecký archív NÚ SAV, Inv. č. 618.
- 29 ŠTEFÁNIK, S.: Spolupráca pôrodníka a ženskej sestry v jednotlivých historických etapách a v súčasnosti. *Československá gynekologie*, 39, 1974, č. 4, s. 247–251.
- 30 AMBRO, J.: *Kniha o pôrodnictve pre baby*. Skalica 1873, s. 350.
- 31 Tamtiež, s. 350.
- 32 PACHNER, F.-BÉBR, R.: c. d., s. 609.
- 33 V roku 1911 vznikla v Prahe Zemská jednota pôrodných babičiek, vydávala vlastný časopis *Věstník*. Od roku 1917 bola považovaná za reprezentantku stavu. Neskor sa stala základom pre vznik Ústrednej jednoty pôrodných asistentiek, ktorá v roku 1923 združovala takmer 4 000 pôrodných asistentiek. Jej predsedníčka od roku 1924 zároveň predsedala Medzinárodnej únii pôrodných asistentiek. SEDLÁČKOVÁ, R.: c. d., s. 21.
- 34 OLEJNÍK, J.: *Narodenie dieťata*. *Vysoké Tatry*, 2, 1984, s. 22–23.
- 35 Rozdiel medzi školenými a neškolenými babami bol markantný: „Keď som začala chodiť s lekárskou taškou a navštěvovať tehotné ženy, pýtali sa ma čo predávam“ (informátorka Čunderlíková, Lipt. Sliače).
- 36 BYSTROŇ, S.: *Slovjanske obrzedy rodzinne*. Kraków 1916, s. 78.
- 37 Vedecký archív NÚ SAV, Inv. č. 791, č. 206.
- 38 O pôrodnej babe v roli sudičky píše Z. SELECKÁ v knihe *Úryvky z môjho života*. Zostavila G. Kiliánová. Kap. Detstvo, s. 1, v tlači.
- 39 HORVÁTHOVÁ, E.: *Zvyky a obrady*. In: Polomka, Martin, 1988; ČAJÁNKOVÁ, E.: *Zvyky, ľudové liečenie*. In: Banícka dedina Žakarovce. SAV, Bratislava 1954.
- 40 VANSOVÁ, T.: *Krstiny*. Čes. Lid, 20, s. 39–41; GAŠPARÍKOVÁ, V.: *Zvyky okolo narodenia z Válaskej Belej*. Národop. sborník, 1950.
- 41 RUSNÁKOVÁ, K.: c. d., s. 183.
- 42 PACHNER, F.-BÉBR, R.: c. d., s. 575.
- 43 Pôrodná baba M. Cajová, nar. r. 1902.
- 44 JAKUBÍKOVÁ, K.: *Rodinné zvyky*. In: Zamagurie, Poprad 1972, s. 195.
- 45 HORVÁTHOVÁ, E.: *Rodinné zvyky*. In: Horehronie. Bratislava 1974, s. 250.
- 46 M. Cajová z Cífera spomína, že raz šla za kmotru Cigánku, pretože táto inú nemala, v ďalšom prípade dve deti držala pri krste, ich krstné matky boli v Amerike, tak ich zapisali bez osobnej prítomnosti.
- 47 RUSNÁKOVÁ, K.: c. d., s. 205; BĚLAŘ, F.: *Zvyky a povery pri narození v okolí Trnavy*. NVČS, 1926, s. 109; HORVÁTHOVÁ, E.: *Zvyky a obrady*. In: Hont. Martin 1988, s. 468.
- 48 BYSTROŇ, S.: c. d., s. 42.

- 49 Napríklad v Rejdovej ojedinele vyhľadávali pôrodné baby za účelom interupcie ešte pred 10–15 rokmi. ZAJONC, J.: c. d., s. 57.
- 50 STRAKA, J.: O pôrodných asistentkách. In: STODOLA, I.: Zdravotné predpisy na Slovensku. Bratislava 1937, s. 100.
- 51 CHORVÁTHOVÁ, L.: Rodinné zvykoslovie. In: Riečnica – Harvelka II., Národop. Inf., 1984, č. 1, s. 164.
- 52 OLEJNÍK, J.: c. d., s. 23.
- 53 HORVÁTHOVÁ, E.: c. d. v pozn. 47, s. 468.

DER HEBAMMENBERUF IM KULTURHISTORISCHEN KONTEXT

Zusammenfassung

Der Beruf der Hebamme tritt in verschiedenen Zusammenhängen im gesamten Komplex der Bräuche bei der Geburt des Menschen in den Vordergrund. Zur Erläuterung ihrer Funktion in der volkstümlichen Umwelt ist es notwendig, sich mit der Geschichte dieses Berufs in Europa und in der Slowakei bekannt zu machen. Die ersten genauereren Berichte über Hebammen stammen aus dem antiken Rom. In Böhmen werden Hebammen seit dem 14. Jahrhundert erwähnt. Es waren ungeschulte Frauen, bei denen sich diese Profession häufig von der Mutter auf die Tochter vererbte. Vier Jahre praktizierten die Anwärterinnen mit einer erfahrenen Wehmutter als Gehilfinnen, dann arbeiteten sie schon selbstständig. Vom 15. Jahrhundert an tauchten in Europa die ersten Statuten auf, die die Rechte und Pflichten der Hebammen definierten. In der Slowakei hatten die Städte vom 16. Jahrhundert an bezahlte Hebammen, die aufgrund ihres Eides verpflichtet waren darauf zu achten, daß weder die Gebärerin noch das Kind starb. Die ersten Schulungen für Hebammen begannen im 18. Jahrhundert an der medizinischen Fakultät in Trnava. Während der sieben Jahre ihres Bestandes wurden hier 121 Hebammen ausgebildet. In der slowakischen Provinz hatten jedoch immer noch ungeschulte Hebammen das Übergewicht, sie richteten sich meist nach traditionellen volkstümlichen Praktiken. Seit dem 18. Jahrhundert erschienen Lehrbücher für Hebammen auch in slowakischer Sprache.

Im J. 1873 gründete J. Ambro in Bratislava eine Schule für Hebammen, die bis zum J. 1951 fungierte, ebenso errichtete er auch die erste Entbindungsanstalt. Die Schülerinnen an dieser Schule wohnten in einem Internat neben der Entbindungsanstalt und nahmen bei pathologischen Entbindungen in der Anstalt und in den Haushalten teil. Es waren vorwiegend Töchter aus armen Familien, deshalb unterstützte sie die staatliche Verwaltung mit Subventionen. Am Ende des 19. Jahrhunderts hatte Ungarn immer noch einen Mangel an Hebammen, deshalb wur-

den sie auch in zweimonatigen Lehrgängen geschult; ihre Absolventinnen nannte man Zettel-Hebammen.

Die Zusammenarbeit der Hebammen mit dem Arzt war minimal, trotz der Anordnung, daß zu jeder Problemgeburt ein Arzt zu rufen sei. Die Entlohnung der Hebammen war nicht einheitlich, sie richtete sich nach örtlichen Gepflogenheiten und Verhältnissen. Die Hebammen waren nicht nur Sanitätspersonal, ihnen standen auch durch die Tradition festgelegte Aufgaben zu, für die sie belohnt wurden. Zu ihren allgemein verbreiteten Pflichten gehörten: 1. Die Hilfe bei der Geburt des Kindes, 2. Die Betreuung der Gebärerin und des Kindes nach der Geburt, 3. Das Einladen der Taufpaten, 4. Die Erteilung der Nottaufe, wenn die erforderlich war, 5. Die Fürsorge um die Mutter und das Kind in der ersten Woche nach der Geburt, 6. Die Teilnahme an der Taufe, 7. Die Teilnahme am Tauffest, 8. Die Teilnahme an der Einsegnung der Gebärerin, 9. Andere Aktivitäten (administrativ-juristische und sanitäre, einschließlich der Ausführung künstlicher Fehlgeburten).

Die Fürsorge um den Haushalt der Hebammen mußte ein anderes Familienmitglied übernehmen oder man dingte eine Dienstmagd. Die Beziehung der Menschen zu den Hebammen war positiv, man achtete sie; Ausnahmen von dieser Einstellung hatten ihren Grund in den Vorstellungen von der magischen Unreinheit der Hebammen und in ihrem häufigen Alkoholgenuss. In den Städten beteiligten sich die Hebammen auch an einigen Zeremonien bei solchen Gebärerinnen, die im Krankenhaus entbunden hatten.

Eine Wende in der Praxis der Hebammen trat in den fünfziger Jahren unseres Jahrhunderts ein, als die Frauen begannen, immer häufiger in einer Entbindungsanstalt zu gebären. Doch noch heute versehen manche Hebammen auf dem Land sanitäre und gesellschaftliche Funktionen, obwohl die traditionelle Form dieser Profession schon aufgehört hat.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník 38, 1990, číslo 1–2

Vychádza štyri razy do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka

Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka

PhDr. ZORA VANOVICHOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc., PhDr. Soňa Burlasová, DrSc., doc. PhDr. Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparíková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosáľová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc., PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, št. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 26,-; celoročné predplatné Kčs 104,-

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS – ÚED, Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS – Ústredná expedícia a dovoz tlače, Nám. Sloboď 6, 884 19 Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1990

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Академии Наук

Год издания 38, 1990 № 1–2

Издаётся четыре раза в год

« ВЕДА », издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Лениново нам. 12

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 38, 1990, Nr. 1–2 Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Sciences

Volume 38, 1990, No. 1–2

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de l'Académie slovaque des sciences

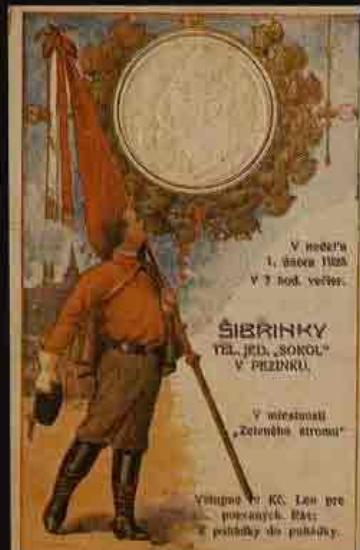
Année 38, 1990, No. 1–2

Parait quatre fois par an. Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam HOLLAND

Index 49 616
Cena Kčs 52,—